

KAKO JE UMIRAL GAUSIT

MAGAJNA BOGOMIR

Arnavt Ibro Gausit se je poslavljajal od svoje mlade osemnajstletne, v drugem mesecu noseče žene Anife. Da bi Anifa ne bila žalostna, se je široko smejal. Anifa se mu je vrgla v naročje. Dvignil jo je in zakrožil krog sebe. »Nisem se bal volkov, ne roparjev. Zakaj bi se bal ločitve, ki bo trajala komaj leto in pol. Čuvaj ovce v planini in moli k Alahu, da bo krepko dete, ki ga boš rodila.«

Anifa pa ni prenehala jokati in Gausit se je razsrdil: »Alah nam je določil usodo in mi se je ne smemo plašiti,« ji je rekel. Še enkrat jo je dvignil v naročje, potem si je naložil vrečo s cvrto jagnjetino in kruhom čez ramo in se poslovil.

Nad sto kilometrov je moral peš. Stopal je čez gore, potoval skozi doline in soteske, ob potokih, ob prepadih, skozi pustinje.

»Alah s teboj,« so klicali mladci in mladenke za njim. »Alah z vami,« jim je odzdravljajal. Prišel je na visoko goro in se ozrl nazaj.

Daleč na obzorju skozi sinjo kopreno ozračja je zagledal planine Prokletije, pod katerimi je bivala Anifa. Gausit se je razžalostil v svojem srcu, a je zamahnil z roko. »Velik je tvoj svet, Alah! Jaz pa sem mislil, da ga je mogoče videti vsega z vrhov Prokletije. Alah s teboj, Anifa!«

Vpraševal je ljudi, kje je tisto mesto, odkoder se pride v Slovenijo. Možje so se spogledovali med seboj in so mu pokazali v sosednjo dolino. »Pojdi v tisto dolino in vprašaj, da ti pokažejo naprej!« Gausit je korakal. Mlado orjaško telo se je prožilo čez gore. Ozrl se je nazaj. Prokletije so zastirale druge planine, vse pokrite z brinjem in belimi kamni. »Velik je tvoj svet, Alah!«

Dospel je na postajo. Z začudenjem je strmel na voz, ki je bruhal iskre in saje v črno noč, ki se je razprostrla nad zemljo. Pokazali so mu vagon in mu rekli: »Vstopi! Kadar ti ukažejo: Izstopi — izstopi! Ko ti ukažejo: Vstopi — vstopi!« Gausit je pokimal z glavo, da razume. V dušo pa mu je legala tesnoba, a zamahnil je z roko.

Vozil se je dan in noč in vedno bolj se je čudil Gausit. Nikjer ni konca in kraja tega velikega sveta in čim bolj se voziš, tem bolj se odpira in širi pred teboj. Nikjer ni konca tega velikega sveta.

Ko je izstopil v velikem mestu in so roji ljudi begali mimo njega sem in tja, ko je videl visoke hiše, ki so visele v nebo in ogromno reko, ki se je valila čez ravnine, mu je postalo v srcu še bolj tesno, toda zopet je zamahnil z roko. »Da bi Anifa videla kolik je ta Alahov svet!«

In zopet se je vozil dan in noč. Ukazali so mu, naj izstopi. Ubogal je. S prekrižanimi nogami je sedel na kamnitem tlaku. Tuji ljudje, tuja govorica je bežala mimo njega. Pet ur je sedel tako in vedno bolj mislil na Anifo, na Prokletije, na ovce in na otroka, ki ga bo žena rodila to leto. Silno je sedaj vzljubil Anifo in vse bi dal, če bi se prikazala nekje med temi ljudmi. Zdelo

se mu je, da so že dolgi tedni minuli, odkar je ni videl. Nekaj takega se mu je budilo v srcu kot takrat, ko so mu roparji ubili očeta, sivega orla s planine.

Vstal je, pristopil k človeku, pokazal s prstom čez ravnine in vprašal: »Slovenija?« Človek je odhitel mimo, ne da bi odgovoril. Gausit se je razsrdil užaljen v dno duše. Srečal je prvega človeka v življenju, ki mu ni odgovoril. Nemogoče se mu je zdelo, da bi bil na svetu tak človek, ki bi ne odgovoril na prijazno vprašanje. Samo tisti, ki mu je Alah odvzel dar govora in ga blagoslovil s tem, da bi se lahko udal premišljevanju o njegovi modrosti, bi ne mogel odgovoriti.

Vozil se je še dan in noč in se pripeljal v Slovenijo. Gausitu se je razvedril obraz: »Hej momče, ti imaš belo kapo, ti si Arnavt, kaj? Od daleč se voziš, kaj,« je rekel človek, ki je sedel nasproti njega in mu nudil cigareto. Gausit ni razumel nobene besede, a videl je prijazni obraz, vzel ponujano cigareto in si prižgal razveseljen.

Izgubile so se ravnine. Zagledal je gore na desni in levi. Čim dalje se je vozil, tem višje so bile. Ni rastle brinje na njih, niti niso bile vsepovsod posejane z belimi kamni. Le šume so se razprostirale po njih in le tu in tam se je dvigala kaka samotna stolpasta skala. Vendar je Gausit gledal in gledal te gore in ni mogel skriti veselja. Sedaj so mu bežale oči na levo, sedaj na desno okno.

Naenkrat se je odprla dolina na široko pred njim. Za njimi se je dvigalo do samega neba nekaj belega, ki se je sklevalo v dolge verige, ki je sijalo, se svetlikalo skozi sinja ozračja, gore, same gore, v nebo so bežale te vitke gore, prav tako vitke kot Prokletije. V Gausitovem srcu se je zganilo. Sivi orel v njem je hotel razprostreti krila, izviti se je hotel iz srca in se uprl s krili v njegove stene, trdo srce je bilo sedaj kletka in nemogoče je bilo poleteti iz nje.

Tako se je Gausit pripeljal v Ljubljano.

Obleko so mu morali narediti novo. Njegovo telo je bilo previsoko, prsa preširoka in mišice na rokah so se bočile preveč. Pokazali so mu, kako naj se obleče. Dali so mu še puško in nož. Vsa četa ga je občudovala. Ponosno je hodil sem in tja po dvorišču in ni si mogel kaj, da bi se ne radoval samega sebe. Želel si je samo to, da bi ga sedaj videla Anifa. Povedali so mu, kako se je mogoče slikati. Slikal se je. Potem je celo uro strmел v sliko. Eno je poslal Anifi. Tovariš Arnavt, narednik, ki je bil že dolgo časa v Ljubljani in se naučil celo slovenski, mu je napisal pismo.

Narednik je vodil Gausita po Ljubljani in mu razkazoval različna čuda: »Tukaj so ti popolnoma drugi ljudje kot pri nas. Tukaj ti znajo vse. Kamorkoli se ozreš, vidiš kaj novega. Dekleta so lepe kot huriske v rajju.«

Plačal je Gausitu vstopnico in ga peljal v gledališče. Gausit je strmел v prekrasne kulise, v barvane luči, v lepe deklice, ki so se sprehajale po odru in so bile, kot da bi se angeli z neba prikradli v ta prostor. Ni razumel ničesar. Toda pred njim se je odpiralo nekaj ogromnega, nerazumljivega. Niti sanjal

ni nekoč, da so take stvari mogoče na svetu. Polotil se ga je strah. Kot da je prišel v neznano zakleto deželo. Med odmorom se je stisnil na hodniku v kot. Lepa dekleta so hodila mimo njega in se ozirala na njegovo orjaško postavo in v njegove temotne črne oči.

»Ugajaš jim. Poglej, kako te opazujejo,« mu je rekel narednik. On pa je tiščal šajkačo v roki. Ginilo je veselje v njegovi duši in poloteval se ga je strah pred vsemi temi lepotami: Saj vse to ni res. To je tista zakleta dežela, o kateri mu je pripovedovala mati, ko je on še hodil za ovci po planinah. Srce omami in dušo. Pripovedoval bo Anifi. Anifa ne bo verjela. Dali so ti vina, opojne pijače, ki jo prepoveduje Alah. Ti si pil in videl vse to. Šejtan je stopil v tvojo dušo z vinom in ti pokazal vse tiste podobe, o katerih mi pripoveduješ, mu bo rekla.

Na cesti je po cele ure strmela v ploščo, ki je znala vse godbe in je znala govoriti in peti. Narednik mu je rekel: »Če bi imela tvoja Anifa tako ploščo doma, pa bi ti tukaj stal in govoril v to ploščo, bi Anifa slišala vsako tvojo besedo in ona bi ti odgovarjala lahko. To ti je, brate, kot pri Alahu, ki sliši ves svet.«

Čim nenavadnejše in lepše stvari je videl in slišal Gausit, tem žalostnejši je bil, tem bolj je ljubil Anifo, tem silnejše je hrepenel po nji. Dan za dnevom se je odmikal. Gausit bi nekdanj ne mislil, da so dnevi lahko tako dolgi, da teko ure tako počasi.

»Pojdi z menoj!«

Tako skrivnostno je zašepetal narednik te besede, da je postalo Gausitu tesno v duši. Vedel je, da mora biti nekaj prav posebnega. Vendar je ubogal. Prišla sta skoraj ven iz mesta in vstopila v neko gostilno.

»To ti je han,« je rekel narednik, ko sta sedla za široko mizo.

Pokazalo se je prelepo dekle: »Nobena huriska ni tako lepa,« je poudaril narednik in naročil je vina. Gausit je ostrmel: »Vina ne bom pil jaz,« je rekel in odločno zamahnil z roko in ni hotel piti, dasi mu je narednik ponovno prigovarjal. »Jaz sam sem ti musliman, a Alah je vedel, kaj je ustvaril, ko je ustvaril vino. Taka je pijača, da bi ti pil vsak dan, če bi pil le enkrat poprej. Iz enega srca ti naredi tri, iz ene duše tri. Pij, Gausit!« Gausit pa ni hotel piti in narednik je sam izpraznil steklenico. Potem je naročil še eno, udaril s pestjo po mizi in velel natararici, naj navije omaro. Natararica je vtaknila v orkestrion beli papir in zaigralo je po sobi, kot da so se vse godbe vsega sveta strnile v njo. Njene oči so poželjivo visele na Gausitovi orjaški postavi. Narednik ji je rekel nekaj v njenem jeziku. Natararica se je zasmejala na široko in prisedla h Gausitu. Počasi mu je ovila desnico okrog vratu in stisnila njegovo glavo k svojemu licu. Bluza se je napela naprej in Gausit je zagledal dvoje belih, kot mleko belih napetih prsi. Kot nebo plave oči so gorele tik ob njegovih. Z levico je dvignila čašo in mu jo nastavila k ustom. »Pij, Gausit!« Napete prsi so se stisnile k njegovim, te prsi, bele kot sneg na Prokletijah. V Gausitu je zavrisnila kri. »Pij, Gausit!« Pil je. Nalila mu je drugo in tretjo in Gausit je pil. Orkestrion je zaigral zopet. Gausit

je skočil s klopi in zavriskal. Takrat je udaril s pestjo po mizi, da so odskočile čaše in se je razlilo vino na tla. V njegovih možganih so odmevale godbe. Razprostrl je orjaški roki in se počasi bližal orkestrionu in naenkrat je natakarica vriskaje zaplavala v njegovem naročju in se dušila od radostnega smeha. Zasadil je bele zobe v njena usta. Narednik je poln smeha zaklenil vrata, ki so vodila v sobo.

Drugi dan je sedel Gausit na kamnitem umivalniku sredi širokega dvorišča in strmел proti belim goram. Njegova od solnca ogorela koža je bila skoraj siva sedaj. »Kam gledaš, Gausit,« so ga vprašali. Toda on ni odgovoril. Le strmел je v bele gore. Nekomu se je zazdelo. Stopil je k njemu. »V nepravo smer gledaš, Gausit, tam niso Prokletije, tam ni Anife.« Prijel ga je za ramo in okrenil v nasprotno smer. »Tam so Prokletije, tam je Anifa! Samo daleč je, Gausit: dolge dni in dolge noči je daleč.« Gausit je zastrmel v tisto smer, toda le sivo visoko zidovje s premnogimi okni se je dvigalo pred njim.

Minilo je poletje. V jeseni je Gausit zbolel. Štiri dni je hodil bolan po dvorišču in ni se prijavil v ambulanco. Potem ga je zvilo. Zgrudil se je na tla. Pridrvel je avto in oddrvel z njim po kamenitih cestah v bolnico.

Položili so ga na posteljo. Prišel je mladi zdravnik. Njegove oči so bile široke in dobre. Dolgo se je mudil pri Gausitu.

»Zakaj se nisi javil poprej, Gausit!«

Toda Gausit ni odgovoril. Strmel je le v zdravnikove oči. Ta je prinesel brizgalko in točil z njo seruma v njegove mišice. Tedaj se je Gausit zasmejal in zamahnil z roko.

»Alah hoče tako in Alah me je kaznoval, ker sem pil opojno pijačo, ker sem bil nezvest dobri in lepi Anifi. Taka je njegova modra volja in on ve, da bi si jaz ne upal v mošejo, da bi ne mogel gledati Anifi v oči. Ne bodo pomagala tvoja zdravila, doktore!«

Pet dni in noči je ležal. Pet dni in noči je hrepenel po Prokletijah in Anifi. Želel si je, da bi stal na gori in videl oddaleč, kako ima ona bela jagnjeta in zre na gore, kdaj se bo prikazal on Gausit. Toda nikdar več ne bo stal na beli gori, ne bo videl jagnjet, ne bo videl Anife. Le njegov duh se bo sprehajal po dolinah in se pokoril za greh in nezvestobo. Anita pa nikdar ne bo vedela, da ji je bil nezvest, da ga je omamila zakleta dežela, rdeče vino in bela žena. Jokala bo in klicala sivega orla s planine, ki se ni nikdar bal roparjev in volkov. On pa bo prosil Alaha, da ne umre od žalosti njeno srce.

Široke mišice so ovenele v teh petih dneh in nočeh. Samo kosti so se bočile pod temnorumeno kožo in njegove oči so se udrle, kot da bi ležale v dveh črnih prepadih. Noč in dan se je mudil zdravnik pri njem. Prišli so še drugi zdravniki, a Gausit je le trudno zamahnil z roko.

Šesti dan pa je s trudom poiskal besede in vprašal mladega zdravnika: »Doktore, znaš pisati?« Zdravnik je pokimal: »Znam, Gausit! Bī rad poslal pismo svoji ženi?« Gausit je pokimal. Zdravnik je kupil belo pismo in Gausit je narekoval:

»Umiram, Anifa, in te ljubim. Tako hoče Alah in mi ne moremo nič proti njegovi modri volji. Če dobiš sina, naj bo on Ibro Gausit, sivi orel s planine. Naj se ne boji ne roparjev ne volkov in nikdar naj ne okusi vina. Če bo hčerka, naj ji bo ime Sulejka in naj se poroči z Jusom, s sinom hrabrega Jusa, ki se tudi ne boji roparjev in volkov. Pri Alahu bom prosil, da ne umre tvoje srce od žalosti. Ne pozabi na ovce in skrbi, da jih ne ujame sneg na Prokletijah. Pismo naj ti prebere in razloži stari Juso, ki mu je Alah dal modrost, da zna čitati in pisati. Tvoj Ibro.«

Potem je zdravniku povedal še naslov. Zdravnik je zapečatil pismo in ga sam nesel na pošto.

Po noči so slišali drugi bolniki, kako je Gausit govoril o ovcah in volkovich. Trikrat je poklical Anifo, trikrat Alaha, potem je zamahnil z roko nad seboj in umrl.

SREBRNA PALMA

FRAGMENT IZ ROMANA — MIRAN JARC

Živel je mož, Jakob Vervega po imenu. Doživel je sedemdeset let, in tri dni potem, ko so ga obiskali sv. Trije kralji, so njegove oči zagledale, kako se je delo njegovega življenja porazširilo v sanjsko podobo: velika hiša za tri družine, zidani hlevi in kolarnice, sadni vrt, polja, travniki... Preko vsega pa se je razlila kot mavrična halja godba, kakor je ni čulo doslej njegovo srce. In še je ugledal ogromno tehtnico, podobno trti, na kateri so tehtali njegovi hlapci les. Ali zdaj se mu je zdelo, da se na njej tehtajo čudežni zvoki nebeške harpe. Ta harpa pa je bila čisto nalik onim, na katerih so prebirale strune potujoče ciganke, ki so se tolikrat ustavljale na njegovem domu ob cesarski cesti. Včasih se je v cigansko pesem zlivalo tudi večerno zvonjenje — kakor, da je božja milost obiskavala ihtenje brezdomcev — in tedaj je mož pozabil na tehtajoči se voz lesa in na družino, ki je čakala njegovih ukazov in je ves zavzet poslušal. Iz oči mu je sijala otroška miloba.

Tiste čase je rasel njegov sin Ivan. In tudi on je, kadar so se na vasi ustavili cigani, popustil svoje tovariše pri igri in pritekel z dvorišča k igralki in drevenel od zavzetja. Medtem pa so ga njegovi tovariši prevarili v igri, zamenjali prostore ali pa odmaknili njegovo žogo. Ko se je Ivan vrnil, ni opazil prevare in je izgubljal. Preslišal je opazke in šaljivke in mislil samo na daljnjo pesem.

Zato ga je oče močno ljubil, ali tudi bal se je zanj.

Mati njegova, ki je poznala in priznala samo strogo delo, ki je prezirala brezdomce in godbe, češ, da zavajajo poštene ljudi v lenobnost, in je zahtevala povsod železni red, ki kroti čuvstva in strasti — kajti »skrbi, da bo red v tebi, v domu in po vsem svetu, da boš srečen« — mati njegova pa je ljubila svojega drugega sinu Jurija, ki ga je odlikovala telesna moč in od-